

הרב יוסף פליישמן שליט"א

שכירות פועלים 14 - הלכות איסור הלנת שכר ח"א באיזו שכירות ובאיזה פועל ישנו לאיסור 'בל תלין'

מקור ועיקר איסור הלנת שכר

1. יש חיוב מן התורה לשלם לעובדים בזמן, כפי שנאמר "ביומו תיתן שכרו"¹, והחיוב הוא בין בפועל שמשתכר לפי זמן ובין בקבלן שמשתכר לפי מלאכה.²
2. הזמן שקבעה התורה שבו יש חיוב לשלם לפועל הוא: אם סיים את עבודתו בעלות השחר [שהוא סוף הלילה] או במשך היום, צריך לשלם לו עד שקיעת החמה [וזוהי 'עונת יום'], ואם סיים בשקיעת החמה או במשך הלילה, צריך לשלם לו עד עלות השחר [וזוהי 'עונת לילה']³. וכשהמעסיק משלם בזמן, הוא מקיים את מצות העשה של ביומו תתן שכרו, ואם הפועל תבע אותו שישלם ואינו משלם בזמן, הוא עובר על הלאו 'לא תבוא עליו השמש' או 'לא תלין פעלת שכיר', ואם אינו משלם כלל הוא עובר על הלאו 'לא תעשוק שכיר' ועוד לאוין מן התורה.⁴

סוגי השכירות שיש בהם איסור בל תלין

3. מבואר במשנה וכן נוקטים להלכה, שהחיוב לשלם בזמן לא אמור רק בפועלים, אלא גם בשכר בהמה וכלים, והיינו שכירות מטלטלים⁵, ולגבי

ציונים והערות

4. בגמ' (קיא, א) כתוב: "כל הכובש שכר שכיר עובר בחמשה שמות הללו ועשה", והקשתה הגמ': "הני דאיכא ביממא ליכא בליליא דאיכא בליליא ליכא ביממא", וביאר רש"י "כולהו בחד ודאי לא משכחת לה", והיינו שהרי לכל עונה יש את הלאו המיוחד לה, ואין שייך לעבור גם על 'בל תלין' וגם על 'לא תבוא עליו השמש' בבת אחת. אבל ה"ה כתב על הרמב"ם (שכירות יא, ב) שכיון שסתם וכתב: "הכובש שכר שכיר עובר בארבע אזהרות" ומונה גם 'לא תלין וגו' עד בוקר' וגם 'לא תבוא עליו השמש', זה מראה שהוא חולק וסובר שבין שכיר יום ובין שכיר לילה עובר על כל הלאוין, והב"י (שלט, ג) מביא את דבריו ומיישב איך ניתן ליישב זאת עם המפורש בגמ'.

והנה האמור שהכובש שכר שכיר עובר על ה' לאוין ועשה, זהו לפי הגירסא שלנו בגמ', אבל הרי"ף (סח, א) אינו גורס 'ועשה', והעשה נכלל בתוך החמישה שמות, וא"כ לדבריו יש רק ד' לאוין, וכ"כ ברמב"ם (שכירות יא, ב): "ועובר בארבע אזהרות ועשה".

5. ז"ל המשנה (קיא, א): "אחד שכר אדם ואחד שכר בהמה ואחד שכר כלים, יש בו משום ביומו תתן שכרו ויש בו משום לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר". הגמ' מביאה ברייתא עם עוד שתי שיטות של תנאים, ת"ק ור' יוסי בר' יהודה, שחולקים על המשנה, אכן ק"ל כשיטת המשנה, שמב' בגמ' שהיא שיטת דבי ר' ישמעאל, והגמ' (שם, ב) מבארת מאיפה לומדים את הלאוין לגבי בהמה וכלים לפי שיטת

1. שתי פרשיות נאמרו בתורה בחיוב זה, הראשונה בפרשת קדושים (ויקרא יט, ג): "לא תעשוק את רעך ולא תגזל, לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר", והשנייה בכי תצא (דברים כד, יד-טו): "לא תעשוק שכיר עני ואביון מאחריך או מגרך אשר בארצך בשעריך, ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש, כי עני הוא ואליו הוא נשא את נפשו, ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא".

2. הגמ' (ב"מ קיב, א) הסתפקה בדין קבלן, וז"ל: "קבלנות, עובר עליו משום בל תלין או אין עובר משום בל תלין, אומן קונה בשבח כלי והלוואה היא, או אין אומן קונה בשבח כלי ושכירות היא". ומאחר שהגמ' תלתה דין בל תלין בקבלן בנידון אומן קונה בשבח כלי, א"כ לפי כל אלו שפוסקים שאין אומן קונה בשבח כלי, פשוט הדין שבקבלן יש איסור בל תלין, אבל לפי הש"ך (שו, ג) סובר שהדין אם אומן קונה בשבח כלי הוא ספיקא דדינא, א"כ גם דין בל תלין בקבלן ששייך לומר אצלו אומן קונה בשבח כלי הוא ספיקא דדינא, אכן מכיון שהוא ספק דאורייתא, לכן פשוט שגם לפי הש"ך יש חובה על המעסיק להחמיר ולשלם בזמנו.

3. זמן התשלום בשכירות פועלים הוא בסוף העבודה, כמב' בגמ' (ב"מ ק"י ע"ב ועוד מקומות) "שכירות אינה משתלמת אלא בסוף", ולכן אם לא שילם שכר לפועל בעונה שסיים בה את מלאכתו עובר בבל תלין, וכמב' בשו"ע (של"ט ס"ו) "נתנו לו [לבעלים את העבודה המוזמנת] אפילו בחצי היום, כיון ששקעה עליו חמה עובר משום בל תלין".

עלון המשפט

פסקי דינים

שכירות פועלים 14
הלכות איסור הלנת שכר /
באיזו שכירות ובאיזה פועל ישנו
לאיסור הלנת שכר

יו"ל ע"י "מכון אהלי צדק"
בעריכת הר"ר שלום רוטמן
© כל הזכויות שמורות.

לתגובות והערות:
maanesimcha@gmail.com

בית הדין "נתיבות חיים" בארה"ק

שע"י בית המדרש הגדול אהלי צדק • בנשיאות הגאון רבי נפתלי נוסבוים שליט"א

בית שמש

בראשות הרבנים הגאונים:
רבי שלמה שלזינגר • רבי אברהם בוטרמן

תל ציון

בראשות הרב הגאון רבי א. דויטש

אזור הקדיזות

בראשות הרב הגאון רבי אברהם בוטרמן

ירושלים

בראשות הרבנים הגאונים:

רבי נפתלי נוסבוים
רבי יצחק שובקס
רבי אברהם דרברמדיקר
רבי אברהם בוטרמן
רבי יעקב פרבשטיין
רבי צבי ברורמן
רבי יוסף פליישמן

ניתן להזמין דיונים בפל': 052-7642-346 או בטל': 02-502-3637 (בשעות 18:30-20:00)

שכירות קרקע נחלקו הראשונים והפוסקים אם קיים בה החיוב, י"א שקרקע אינה בכלל, וכך פסקו הטור והשו"ע⁷, וי"א שגם קרקע בכלל, וכך מפורש בתורת כהנים' שלפנינו⁸. ולמעשה כתבו הפוסקים, שכיון שהוא ספק דאורייתא יש להחמיר גם בשכירות קרקע⁹.

4. בית בנוי, נחלקו בו הפוסקים אם נחשב כקרקע או כמטלטלים¹⁰,

צינונים והערות

המשנה, שהלאו של 'לא תבוא' נלמד מהפסוק 'בארצך כל שבארצך', והלאו של 'בל תלין' נלמד מהפסוק 'ולא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר, כל שפעולתו אתך'.
6. בגמ' (שם) ביארו בהרחבה איך דורשים את שני הלאוין בכל סוגי הפועלים - גוי, גר צדק, גר תושב, בהמה וכלים, אבל הגמ' לא כתבה כלום לגבי קרקעות, לא אם יש בה לאוין ולא אם אין בה. אכן בראשונים כן דנו בזה, וכלהן.

בתוס' הרא"ש (שם ד"ה כל) הביא וז"ל: "רבנו מאיר כתב דשכירות קרקע אינו עובר עליו, דדרשינן כל שבארצך ולא ארצך, ומסתבר טעמיה, דלא מרבינן אלא בהמה וכלים שעושים בהם מלאכה דומיא דשכיר, ובטור (שלט, ?) הביא שיטה זו בשם הרמ"ה (רבינו מאיר). גם בחי' הריטב"א (הישנים, קיא ב ד"ה כל שבארצך) כתב כך, וז"ל: "דבר שהוא ארצך ולא ארצך ממש... דהיינו שכירות שכירות אדם וכלים, אבל שכירות קרקע אינו עובר כלל, מדלא תני ארצך ממש, הילכך כיון דקתני שבארצך למעוטי ארצך הוא דתנא הכי. ומספקא לי מילתא". ואף שכאן נשאר הריטב"א בספק, מ"מ בדבריו במקו"א (קב, ב ד"ה וצ"ע) מוכח שסבר שאין בל תלין בשכירות קרקע.

שהנה הגמ' (שם קב, ב) הסתפקה לגבי שכירות בתים, באופן שביום שנשלם זמן השכירות יש ויכוח בין השוכר למשכיר אם השוכר שילם כבר או לא, אם השוכר נאמן בטענתו ששילם, והיינו שהספק הוא אם אנשים רגילים לשלם ביום שנשלם זמן השכירות, והגמ' מביאה ראיה משכר פועל, שהדין הוא שהפועל נאמן לטעון בגמור העבודה שלא קיבל שכר, רק מכיון שבעה"ב טרוד בפועליו ואינו שם לב אם שילם או לא, וא"כ בשאר שכירות יכול השוכר לטעון שפרע בזמנו. והקשה ע"ז הריטב"א, איך אפשר להביא ראיה משכר פועל לשכירות בתים, והרי בשכר פועל יש טעם מיוחד להאמין למעסיק ששילם בזמן [לולא הטענה שהוא טרוד], שהרי אינו רוצה לעבור על איסור בל תלין, וא"כ בעלמא שאין טעם זה אין לנו ראיה שמשלמים בזמן, ועי"ש מה שתיירץ. עכ"פ מוכח מדברי הריטב"א שבשכירות בית אין בל תלין, כי אם ישנו לאיסור אין הבדל בין שכירות פועל לשכירות בתים.

היד אליהו (ח"ב מב, א ד"ה ועוד) והרש"ש (קג, א רד"ה אבל) כתבו שהגמ' הזאת שמביאה ראיה משכר פועל שיש בו בל תלין היא ראיה נגד הרמ"ה, אמנם הריטב"א הקשה את קושייתם ובכ"ז סובר שאין בל תלין בשכירות בתים. והקצוה"ח (שיז, ג) יישב את קושיית הריטב"א, שבתים יש בהם דין בל תלין גם לרמ"ה כיון שדינם כמטלטלים [ראה בדין הבא].

גם הריא"ז (קונ' הראיות סוף ראיה יד) סובר שאין בל תלין בשכירות קרקע, ומאותה הגמ' שהריטב"א התקשה בה לפי שיטת הרמ"ה, הביא הריא"ז ראיה לשיטת הרמ"ה, שאין בכלל הסתפקה הגמ' אם אנשים רגילים לשלם כשנשלם זמן השכירות, והרי בוודאי הם משלמים כדי שלא לעבור על בל תלין, אלא ע"כ שבקרקע אין בל תלין. [הגמ' מדברת לגבי "וימא דמשלם זמניה" אם אנשים רגילים לשלם ביום זה, ואפשר להבין שתי דרכים באיזה יום מדובר, או שמדובר ביום האחרון של השכירות, כשהשכירות עדיין בתוקף, או שמדובר ביום הראשון לאחר גמור השכירות. הראב"ד למד שמדובר ביום האחרון של מימוש השכירות, כשעדיין אין חיוב בל תלין, וא"כ אין ראית הריא"ז קיימת, אכן הריא"ז למד שמדובר ביום שאחר גמור השכירות, כשישנו כבר לחיוב בל תלין, וא"כ ראייתו נכונה, שאם היה בשכירות קרקע איסור בל תלין, בוודאי היה לנו לומר שהשוכר ממחר לשלם השכר כדי שלא יעבור על בל תלין].

והנה עד כאן עסקנו בדעת הראשונים הסוברים שאין בל תלין בקרקע, אכן כמה ראשונים כתבו להיפך, וכלהן.

בתורת כהנים (קדושים ב, ג, ט) מבו': "לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר, אין לי אלא שכר האדם, שכר הבהמה והכלים מנין, שכר הקרקעות מנין, תלמוד לומר לא תלין פעולת, כל דבר". התורת כהנים הובא בכמה ראשונים ללמד שיש איסור בל תלין גם בקרקעות, והם: היראים (סי' קכו), הדעת זקנים לבעלי התוס' (ויקרא יט, ג), הסמ"ג (לאוין קפא) והמאירי (שם קיא, א ד"ה אמר המאירי), וז"ל הדעת זקנים: "כתוב בתורת כהנים... ומכאן יש ללמוד דהשוכר בית או בהמה מחבירו ומשהה שכרו, שעובר עליו משום בל תלין, ותלמוד שלנו אינו מזכיר קרקעות

ולכן יש מי שאומר לגבי איסור בל תלין בשכירות בית, שכיון שמדובר בדין דאורייתא יש להחמיר ולהחשיבו כמטלטלים שלכל הדעות יש בו איסור בל תלין¹¹. אכן יש שהסבירו את דעת המקילים בשכירות קרקע, שהתורה ריבתה באיסור בל תלין רק דברים שמשתמשים בהם כדי לעשות פעולה כמו בהמה וכלים, אבל לא ריבתה קרקע שאין

כלל".

הגר"א (שלט, א) הקשה על הרמ"ה שלמד את דינו מהפסוק "בארצך", שהרי לשיטת המשנה שקי"ל כמותה, הפסוק הזה שנאמר בפרשת כי תצא אינו מלמדנו לגבי איסור בל תלין, ובפרשה של בל תלין יש ריבוי שלכא' מרבה גם קרקעות, וז"ל: "והוא תמוה, דזהו אליבא דת"ק דברייתא, אבל תנא דמתני' לא יליף שכיר שכיר [להשוות דיני 'לא תבוא' עם דיני 'בל תלין'] ויליף מאתך כל שפעולתו אתך, ואף קרקע במשמע, וקי"ל כמתני'... ואף לתנא דברייתא למעט מבארצך קרקע אינו מוכרח, וצ"ע". ושוב כתב הגר"א שבירושלמי משמע כהרמ"ה.

בשו"ת משנת רבי אהרן (ב, עב) יישב מתחילה שהרמ"ה אכן אינו פוסק כשיטת המשנה אלא כת"ק של הברייתא, משא"כ התורת כהנים לומד כשיטת המשנה, ואז הכל מיושב, ולא שייך להקשות על הרמ"ה מהתורת כהנים, כי הרמ"ה פסק כת"ק של הברייתא והראשונים האחרים פסקו כתנא של המשנה. אח"כ יישב המשנת רבי אהרן את הרמ"ה באופן אחר וביארו כלהלן דין 4.

7. ז"ל הטור: "ועל שכר קרקע כתב הרמ"ה דאינו עובר דדרשינן כל אשר בארצך ולא כל ארצך". השו"ע (שלט, א) מביא את שיטת הרמ"ה כ"יש מי שאומר", ואינו מביא שיטה אחרת, וגם בב"י לא הביא שום חולק על הרמ"ה. ויש להדגיש שהגם שהשו"ע הביא את שיטת הרמ"ה רק כ"יש מי שאומר", אין משמעותו שיש מי שחולק בזה ושאו"ל השו"ע אינו פוסק כך, שהרי לא הביא שיטה חולקת, וכמו הכלל שכתב הסמ"ע (טז, ח) ועוד הרבה מפרשים, וז"ל הסמ"ע: "והיותר נראה לומר, דהמחבר לא כיון לכתוב יש מי שאומר משום דיש פלוגתא בזה, אלא כל מקום שמצא דין שאינו נזכר ג"כ בשאר פוסקים כתב עליו ויש מי שאומר, וכן מוכח לפנים בדברי המחבר בכמה מקומות", וכ"כ המ"ב (ש, ד): "כ"ע מודים בזה, ונקט לשון וי"א מפני שכן דרך המחבר במקום שלא נמצא דין זה מפורש בשאר פוסקים", וכן הדבר אצלנו שהמחבר מצא דין זה רק ברמ"ה שהובא בטור. הש"ך (סו, פג) מוסיף שהמח' נוהג להשתמש בביטוי זה דווקא אם גם אינו מפורש כן בגמ', וגם זה נכון בנידוננו.

8. הובא לשונו לעיל הערה 6, וכ"ד כל הראשונים שהובאו שם.

9. השער משפט (שלט, א) הביא חלק מהראשונים שהביאו את התו"כ, וכתב "לכן אין להקל באיסור לאו דאורייתא", והביאו הפת"ש (סק"א). גם הח"ח באהבת חסד (ט, ה) כ"כ וז"ל: "ועיין בביאור הגר"א שמצדד להחמיר לפי סוגית הגמרא שלנו, ובאמת כן איתא בהדיא בתורת כהנים... ש"כ בספר שער המשפט, ולפ"ז כ"ש שיש לזהר בשכר בתים", ועי"ש בנתיב החסד (סק"ד) שצידד לומר עפ"י הגר"א שבקרקע יש רק 'בל תלין' ולא 'לא תבוא', ולכן אם זמן התשלום הוא בעונת יום אין על השוכר שום לאו, ואם זמן התשלום הוא בעונת לילה יש על השוכר רק הלאו של 'בל תלין'. וכ"כ בשבט הלוי (ז, רל, ד) "ועכ"פ למסקנא ספיקא דאורייתא היא, ולא ודאי בין קרקע בין בית". ויש מן האחרונים שפסקו את דין התו"כ שלא כהרמ"ה, וכמו הערוך השולחן (שם ב) "העיקר לדינא דגם בקרקע עובר [הגר"א] דיש עוד לימוד לא תלין פעולת שכיר אתך כל פעולה שאתך", וכ"פ השו"מ (שתיתאה סי' א') "שוב מצאתי בשערי משפט שהביא ג"כ דברי הת"כ והיראים והסמ"ג לאוין שהביאו הך דת"כ, ואם היה רואה דברי רבותינו בעלי התוס' ה' מכריע כן, ודברי הרמ"ה, צע"ג".

10. דעת הש"ך (צה, ח) שדינו כקרקע ואינו 'תלוש ולבסוף חיברו', אבל דעת המג"א (תרלז, ז) היא שבית יש לו דין 'תלוש ולבסוף חיברו' שהוא ספיקא דדינא אם יש לו דין קרקע.

11. בקצוה"ח (שלט, א) כתב וז"ל: "נראה לענ"ד דהכא לענין איסור בל תלין שהוא איסור דאורייתא יש לחוש לדעת הפוסקים דהו"ל דין תלוש", מטעם שלענין איסורים מחשיבים תלוש ולבסוף חיברו כמטלטלים, ובזה יישב (בסי' שיז, ג) את קושיית הריטב"א שהבאנו לעיל (הערה 6), וזה למרות שהוא עצמו הוכיח (צה, ג) שדעת התוס' שדינו כקרקע אפילו לענין איסורים [אפילו להקל בריבית]. אמנם יש להעיר שהריא"ז והריטב"א הנ"ל ודאי אינם סוברים כן, כי אם יש דין בל תלין בבית נפלה קושיית הריטב"א [וכמו שכתב הקצ' עצמו] ונפלה ראיית הריא"ז,

משתמשים בה כדי לעשות פעולה אלא רק עושים פעולה בתוכה¹², ועל פי זה כתבו, שגם מטלטלים שאין משתמשים בהם לעשות פעולה [וכמו שולחן או כיסא] אין בהם איסור בל תלין, ולכן גם בית בנוי, גם אם נחשיבו כמטלטלים, אבל כיון שהוא כמו קרקע לענין זה שלא משמשים איתו לעשות פעולה, לכן אין בו איסור בל תלין¹³. אכן למעשה יש להחמיר גם במטלטלים שאין משתמשים בהם לעשות פעולה, כיון שהוא ספק איסור דאורייתא¹⁴.

ציונים והערות

5. איסור בל תלין ישנו גם בפועל קטן¹⁵, וכבר עורר החפץ חיים על האנשים שמבטיחים שכר לילד כדי שיעשה עבורם עבודות קטנות ובסוף אינם משלמים לו, שלא רק שעוברים על איסור בל תלין, אלא עוברים גם על עושה שכר שכיר¹⁶.

6. פועל גוי אין בו לא את האוין של 'בל תלין' ולא תבוא, ולא את העשה של 'ביומו תתן שכרו'¹⁷.

דמה בכך שהבית הוא תלוש, מ"מ לא שייך שכר פעולה בבית, שאין הבית עושה מלאכה, ופשוט... ושפיר י"ל דגם הריטב"א סובר כן ולכן לא תירץ כקצוה"ח. וכן טען גם השושנת יעקב על הקצו, שחילק בין בית לקרקע כיון שבית יש לו דין של מטלטלים, וטען השושנת יעקב שבנידונו אין חילוק בין קרקע למטלטלים וכן"ל. וכ"כ גם השבט הלוי (שם): "איבא למש"כ הרא"ש בטעם הר"מ דלא מרבין אלא בהמה וכלים שעושים בהם מלאכה דומיא דשכיר, א"כ פשיטא דגם בית בכלל קרקע דאינו דומיא דבהמה וכלים".

14. כי אף שנראה שאולי זו דעת הרמ"ה ועכ"פ היא דעת הרא"ש, מ"מ משמעות רוב הפוסקים שלא חילקו כלל בין סוגי המטלטלים, ואדרבה, הבינו את דין הרמ"ה כחילוק בין מטלטלים סתם לקרקע סתם, ולא כהרא"ש שעשה סייגים בדין, וגם הבאנו לעיל דעת הרבה פוסקים שבכלל אין חילוק בין קרקע למטלטלים. וכן היא הפשטות בדברי הרמב"ם (שכירות יא, א) שכתב: "אחד שכר האדם ואחד שכר הבהמה ואחד שכר הכלים חייב ליתן בזמנו ואם איחר לאחר זמן עובר בל"ת", וכן בשו"ע שכתב: "מצוה לתת שכר שכיר בזמנו... אחד שכר אדם או בהמה או כלים, אבל על שכר קרקע יש מי שאומר שאינו עובר", וכ"כ להדיא המשנת רבי אהרן עצמו: "מודינא דמסתימת בעלי השו"ע ומפרשיהם, גם מדברי הגר"א שם בסק"א ובלקוט"ב לא משמע כן, רק דתלוי בדין קרקע". גם השבט הלוי הנ"ל נקט במסקנתו שגם בית הוא בכלל ספיא דאורייתא.

15. כך מוכח ברמב"ם (שכירות יא, ו), שהנה הדין הוא שפועל שטוען שהמעסיק לא שילם לו את שכרו, אם הוא טוען כך לפני שעברה העונה סיים לעבוד בה, הוא נאמן בשבועה, אבל אם הוא טוען כך לאחר שעברה העונה, אין הפועל נאמן, מכיון שאנו אומרים שחזקה שהמעסיק שילם לו ולא עבר על איסור בל תלין, והרמב"ם הביא דין זה גם בסטן, וז"ל: "כל שכיר ששכרו בעדים ותבעו בזמנו ואמר בעל הבית נתתי לך שכרך, והשכיר אומר לא נטלתי כלום, תקנו חכמים שישבע השכיר בנקיטת חפץ ויטול כדן כל נשבע ונטול... אפילו היה השכיר קטן", וא"כ מוכח שיש בקטן דין בל תלין, כי אל"כ אין נפק"מ לגבי קטן אם עבר הזמן או לא.

וכך גם מפורש ברשב"א (ג, צט) שכתב: "וקטן שנשכר אצל אחרים ונתנו לו שכרו ובא אחד וגזלו ממנו, התעלה על דעתך שאין בו אלא משום דרכי שלום כמצאתו, ובשכיר לא תלין פעולת שכיר אתך כתיב דמיניה דרשי' כל שפעולתו אתך כדאיתא בפרק המקבל, ועוד מאחיק כתיב, וקטן מאחיק הוא". וכ"כ האהבת חסד (ט, ה) "גם בקטן ששכרו לאיזה פעולה שייך בו כל הדינים הנ"ל".

16. אהבת חסד ונתית החסד (שם).

17. הגמ' (קיא, ב) דרשה את הפסוק 'מאחיק', 'פרט לאחרים', ופירש רש"י שאחרים היינו גוים, וכן הבינו התוס' (ד"ה מאחיק). ופשטות הגמ' משמע ברור שגוי אין בו שום חיוב, לא עשה ולא לאוין [שהרי 'מאחיק' כתוב אצל העשה של 'ביומו תתן שכרו' והלאו של 'לא תבוא', ובבל תלין כתוב גם 'רעך' שממעט אפילו גר תושב, ק"ו גוי], אכן ברמב"ם בספה"מ (עשה ר) כתב: "שצונו לתת שכר השכיר בימנו... וכבר התבאר משפטי מצוה זו בשלמות בפרק תשיעי ממציעא, ושם התבאר שזה מחוייב בכל שכיר **בין גוי בין ישראל** מצות עשה לפורעו בזמנו", וצע"ג בדבריו, שהרי בגמ' שציון אליה מבו' להיפך - שלכל שיטות התנאים בגמ' אין בגוי מצוה זו, ובפרט שהרמב"ם עצמו (שכירות יא, א) כתב שרק גר תושב יש בו מצוה עשה זו, והיינו גוי שקיבל ע"ע ז' מצוות בני נח, אבל בגוי פשוט משמע שאין מצוה זו. וכך מוכח בגמ', כי לגבי גר תושב הוצרכה הגמ' לריבוי מיוחד להכלילו בעשה, וא"כ ברור שבגוי רגיל אין שום מצוה לשלם לו בזמנו. ואין לטעון שהפסוק "מאחיק" ממעט גוי רק מהלאו שבאותו פסוק, אבל העשה שכתוב בפסוק שלאחריו ישנו גם בגוי [ולפי"ז בהכרח שגם הלאו 'לא תבוא' שבפסוק השני יהיה גם בגוי], שהרי מהפסוק הראשון ריבתה הגמ' את הגר תושב, ואם נבוא לחלק בין הפסוקים, נמצא שאין ריבוי שיש עשה בגר תושב, ואם הרמב"ם פוסק שיש בו מצוה עשה, ע"כ

וכן מפו' שלא כדבריו בדברי הדעת זקנים הנ"ל, כי מהתו"כ שכתב שיש בל תלין בקרקעות למדו שגם בשכירות בית יש בל תלין, הרי שבית יש לו דין קרקע.

12. לעיל (הערה 6) הובא לשונו של הרא"ש שבהביאו את הרמ"ה "רבנו מאיר כתב דשכירות קרקע אינו עובר עליו, דדרשינן כל שבארצך ולא ארצך, ומסתבר טעמיה, דלא מרבין אלא בהמה וכלים שעושים בהם מלאכה דומיא דשכיר", והיינו שהרא"ש הסכים לרמ"ה מטעם שלא מרבים באיסור בל תלין אלא דברים "שעושים בהם מלאכה דומיא דשכיר", משא"כ קרקע שאין עושים עמה מלאכה. ודבריו אלו נראים כמו שכתבנו בפנים, שלפי הרא"ש אין החילוק מוחלט בין 'שם קרקע' ל'שם מטלטלים' וכמו שמשמע מהרמ"ה לפום ריהטא וכמו שהבינו הרבה מפרשים, אלא החילוק הוא בין דבר שמשמש לעשות איתו פעולה כמו פועל, לבין דבר שאינו משמש לעשות איתו פעולה, ולכן ממילא בהמה וכלים שעושים איתם פעולות הם בכלל הלאו, וקרקע שאין עושים איתה פעולה אינה בכלל הלאו.

ולפי זה מוסבר מאוד איך הגמ' דורשת לרבות בהמה וכלים מהפסוק "ולא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר, כל שפעולתו אתך", כי הנה יש להבין איך נלמד מהמילים "פעולתו איתך" גם בהמה וכלים, ועיין במלבי"ם (ויקרא יט, ג) שהדרשה היא מזה שהתורה השתמשה במילים 'פעולת שכיר' ולא 'שכר שכיר', והמובן של המילה "פעולה" הוא דבר שהאדם פועל ע"י אמצעי (ומביא מקורות ליסוד הזה), ולכן נדרש מהפסוק בהמה וכלים שהאדם עושה פעולה באמצעותם, ובדומה ממש לדברי הרא"ש. גם הקרבן אהרן (קדושים פרשה ב סוף פרק ג) נראה שהבין בדומה להנ"ל, כי כתב: "ת"ל פעולת, להכי אמר פעולת, שירצה כל דבר שאתה עושה פעולה בו. ובגמרא [ב"מ קיא, ב] אמרו כל שפעולתו אתך, אפילו בהמה וכלים".

ומצאתי שכדברנו ממש כתב בשו"ת משנת רבי אהרן (סי' עב), וז"ל: "עוד נראה לי בזה, דבש"מ הביא הרא"ש דברי הרמ"ה הנ"ל דבקרע אינו עובר מהמקור הנ"ל, וסיים ומסתבר טעמיה... ולפי"ז נראה דאין כוונת הרמ"ה כלל לחלק בין קרקע למטלטלין, רק דאין שייך חיוב דבל תלין אלא בחיוב הבא בעד שכר פעולה, משא"כ שאר שכירות של השתמשות או בעד פירות של הגוף הוי כשאר מקח וממכר דל"ש בל תלין... דהכא אין תלוי בקרקע ומטלטלין, רק אם החיוב הוא בעד שכר פעולה, ואם יצויר בקרקע שכר פעולה של הקרקע, יתחייב בבל תלין", [בדבריו האחרונים של רבי אהרן ייתכן ליישב את הקושי מהתו"כ על הרמ"ה, כי בעיקרו היה דין בל תלין גם בקרקע, אם ימצא ציור שהקרקע משמשת לעשות פעולה, וזה אינו סותר את הרמ"ה והרא"ש, כי הם דיברו על דרך הכלל], וסיים: "דברי הרא"ש מראים ברור כמ"ש, גם מילתא דמסתבר הוא".

וכ"כ גם השושנת יעקב (שלט, א) שלפי הרא"ש אין חילוק בין קרקע למטלטלים אלא אם זה דבר שעושים בו פעולה, והבין שזה גם הפשט בשו"ע שפסק שרק בבהמה וכלים יש דין בל תלין. השושנת יעקב הוכיח כן מזה שבעבד יש דין בל תלין ובקרקע לא, ושלא כמו בכל התורה שעבד דינו כקרקע, אע"כ שכאן החילוק אינו בין קרקע למטלטלים, אלא בין דבר שמשמש לעשיית פעולה לבין דבר שאינו משמש לעשות עמו פעולה. וכך הבין גם השבט הלוי (שם) בדברי הרא"ש, הובא בהערה הבאה.

יש לציין שהמלבי"ם כתב דבריו לפרש את התו"כ הנ"ל שמרבה גם קרקעות, וא"כ נראה שגם קרקע ייתכן שתהיה כלולה ב'פעולת שכיר', וכגון מי ששכר קרקע לעבוד בה עבודה חקלאית, שיתכן לומר שגם זה נכלל בפעולת שכיר, כיון שהיבול הוא תוצאה גם מפעולת הפועל וגם מפעולת הקרקע, והיינו שהשתמשו בקרקע כדי לעשות עמה פעולה. ואף שהרבה פוסקים הבינו בדעת התו"כ שכל קרקע נכללת באיסור בל תלין, אבל יתכן שלפי הרא"ש רק קרקע ששכרו אותה לעשות עמה פעולה תהיה כלולה בקרקע של התו"כ.

13. כ"כ במשנת ר' אהרן עפ"י היסוד הנ"ל, וז"ל: "ולפי"ז נדחה תירוצו של הקצוה"ח... דתלוש ולבסוף חיברו הוי תלוש לגבי איסור, וה"ה לענין בל תלין,

7. יהודי שאינו שומר תו"מ, אם הוא בגדר 'תינוק שנשבה' פשוט שיש חיוב גמור לשלם לו שכרו בזמנו¹⁸, ואפילו אם הוא עובר עבירות להכעיס, מ"מ דעת הרבה פוסקים שטוב להחמיר ולשלם לו בזמן¹⁹.

פועל שעבודתו נגמרת בערב שבת

8. פועל שעובד ביום שישי, אם הוא מפסיק את העבודה לפני השבת, אזי כיון שהוא גומר את עבודתו במהלך יום שישי, יש חובה לשלם לו שכרו לפני השבת²⁰. ואם הוא מפסיק את העבודה ממש בשקיעה, ואין אפשרות לשלם לו בזמנו, יש מי שאומר שחובה על המעסיק לשלם לו לפני גמר העבודה, כיון שהוא לא יכול לשלם לו בזמנו ויעבור על כל תלין²¹. אכן אם העבודה נגמרת ממש בשבת, וכגון מי שנשכר להכין

שהפסוק הראשון מלמד על הפסוק שלאחריו, וא"כ בהכרח שגוי נתמעט מהעשה. וכבר כתבו המעין חכמה (פר' קדושים) והזאת ליהודה (עייאש, הג' על ספר המצוות) וכן ההג' של ר' חיים העליר לספר המצוות, שיש ט"ס בספר המצוות וצ"ל 'גר תושב'. עוד הוכיחו שמדובר בט"ס ברמב"ם, כי החינוך (מצוה תקפח) הביא את תוכן דבריו של הרמב"ם בספה"מ, וכתב: "דבין בשכיר ישראל או אפילו בגר תושב חיוב המצוה לפורעו ביומו", ונראה שגרס ברמב"ם גר תושב. אכן לכאן עדיין צ"ע בדעת החינוך, כי במקו"א (סוף מצוה רל) כתב בשם הרמב"ם וז"ל: "ואמרו בגר תושב שיש בו משום ביומו תתן שכרו... וכתב הרמב"ם ז"ל דהוא הדין לבן נח".

גם המהר"ם שיק (מצוה תקפח) הוכיח כמש"כ שאין עשה בגוי, והסתפק איך ליישב את הספר החינוך, והעלה שתי אפשרויות ליישוב, ולפי שתיהן אין מ"ע של ביומו תתן שכרו בגוי רגיל, ואלו תירוציו: א', שאולי כיון שהגוי עבד ע"ד לקבל את התשלום ביומו, לכן אם מאחרים את התשלום יש בעיה של גזל, והוא סובר שגזל הגוי הוא עשה ולא לאו. ב', שאולי הכוונה ב"בן נח" הוא לגוי שקיבל ע"ע לשמור ז' מצוות בני נח, ואף שאין מקבלים גר תושב בזה"ז, אבל עדיין אם קיבל כך על עצמו יש לו דין של כמו בגר תושב. ושני התירוצים דחוקים מאוד.

18. ידוע שהסכמת רוב פוסקי זמנינו שתינוק שנשבה יש בו את כל דיני התורה, וכמש"כ החזון איש (יו"ד ב, כ): "ובהג"מ כתב דאין רשאין לשנאתו אלא לאחר שאינו מקבל תוכחה... אצלנו הוא קודם תוכחה שאין אנו יודעין להוכיח ודיינין להו כאנוסין... וכן לענין שאר הלכות", ואין למעטו כיון שכתוב 'רעך' ו'אחיך', וכמו שכתבנו (עלון 74 דין 9 הע' 32) לגבי מצות השבת אבידה [שגם בה כתוב 'אחיך'] שפוסקי זמנינו כתבו שיש בו מצוה זו. ואם הגמ' ריבתה בפרשת כי תצא אפילו גר תושב, ק"ו יהודי שנידון כאנוס, ובפרט שרק מי שעובר להכעיס יש צד לומר שאינו בכלל בתלין, ומי שהוא 'תינוק שנשבה' ודאי אינו בגדר של מומר להכעיס.

19. הצד לומר שאינו בגדר המצווה כלל, הוא מכיון שהוא נידון כגוי, וכמש"כ הרמב"ם (יא, ב) לגבי השבת אבידה עפ"י הגמ' בע"ז (כו, ב), וז"ל: "אפילו היה בעל האבידה רשע ואוכל נבילה לתיאבון וכיצא בו מצוה להשיב אבידתו, אבל אוכל נבילה להכעיס הרי הוא מין והמינין מישאל והאפיקורוסים ועובדי עבודה זרה ומחללי שבת בפרהסיא אסור להחזיר להן אבידה כגוי", וכן פסק השו"ע (רסו, ב).

אמנם האחרונים נחלקו בדין זה, וכלהן. בשו"ת תשורת ש"י (ב, פו) רצה מתחילה להקל במומר להכעיס, אבל במסקנא נשאר שיש להחמיר - כל שלא נשתמד ממש, כיון שדימה את הדין שלנו לדין הלוואה בריבית, שגם שם כתוב "אחיך" ומיעטו גוים וכתב המחבר (קנט, ב) שכך גם ביהודי מומר להכעיס והרמ"א כתב שיש מחמירים, והסיק הרמ"א ש'טוב להחמיר'. וכ"כ גם הפתחי שערים (ב"מ קיא, א ד"ה נ"ל) להשוות דין בתלין לדין הלוואה בריבית.

לעומתם, המהר"ם שיק הקיל בזה להדיא, שהנה הגמ' ריבתה שיש איסור הלנת שכר גם בגר צדק, והקשו התוס' מה הסיבה שצריך לרבות גר צדק? וכי אינו יהודי לכל דבר? ותירצו שכיון שכתוב "מאחיך" הו"א שדווקא המובחר שבאחיך, לכן צריך לרבות גר צדק, והקשה השיטמ"ק שהיה לפסוק לכתוב "אחיך" בלי האות מ', ואז לא היינו ממעטים ולא היינו צריכים לרבות? וכתב המהר"ם שיק (ב"מ קיא, ב תד"ה מגרף) לתרץ, שהפסוק רוצה להוציא את המומר שג"כ אינו המובחר שבאחיך, ואצלו אין ריבוי ונשאר רק המיעוט. מדבריו יוצא שאין איסור הלנת שכר במומר.

בחור בר-מצוה לקריאת התורה או ההפטרה ביום שבת, וחלק מהעבודה היא לעזור לבחור בשעת הקריאה בשבת בר מצוה, הרי זה כאילו קבעו מראש שלא ישלמו לפועל בזמן, ואין איסור בתלין²².

אופנים שונים של שכר שאין בהם כל תלין

9. מעסיק שפיטר פועל באופן שהוא חייב עפ"י הדין לשלם לו שכר גם על ההמשך [כשהפועל כבר אינו עובד אצלו], אזי גם השכר הזה הוא בכלל שכר שכיר שיש בו איסור הלנת שכר²³. אבל אם המעסיק פיטר את הפועל לפני שהתחיל לעבוד, אלא שחייבו את המעסיק לשלם לו כיון שבגללו לא מצא הפועל עבודה חלופית, אזי הדין תלוי בטעמים השונים שכתבו הראשונים בסיבת החיוב של המעסיק לשלם²⁴.

ציונים והערות

20. מב' ברמ"א (שלט, ג) לגבי פועל שנשכר לעבוד כל היום בימות החול וגומר לעבוד לפני השקיעה, שצריך לשלם לו עד השקיעה, וז"ל: "ופועלים דידן, שאין עושין מלאכה עד הלילה, כיון ששקעה עליו חמה עובר עליו משום ביומו תתן שכרו", והיינו מכיון שבמצויות גומר הפועל לעבוד מבעוד יום, וא"כ כך יהיה הדין גם במי שגומר לעבוד לפני השקיעה ביום שישי. וכ"כ הח"ח בבאיור הלכה (רמב ד"ה לכבד) שפועל שגומר לעבוד בערב שבת חובה לשלם לו לפני שבת, והוסיף שגם אם המעסיק נמצא במצב דחוק שאם הוא ישלם לפועל לא ישאר לו כסף כדי לקיים מצות עונג שבת, בכ"ז הוא חייב לשלם לפועל, כיון שאחרת יעבור על "ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש".

וכ"כ גם באהבת חסד (ט, ב), וז"ל: "בשכיר יום, אם לא היה שכור אצלו לכל היום רק על איזה שעות, וכלה פעולתו קודם ביאת השמש, זמן תשלומין שלו הוא רק עד ביאת השמש... ובערב שבת שהמנהג לפסוק ממלאכה מעט זמן קודם שקיעת החמה, יש לו למהר לפרוע קודם שקיעה אם תבעו ויש לו מעות, ומקיים בזה מ"ע ביומו תתן שכרו", ועיין עוד מדבריו בהערה הבאה.

ולכאור' הח"ח צריך לסבור כן, בגלל מש"כ במקו"א (נתיב החסד שם, כה) שמי שהיה לו כסף לשלם לפועל שגומר לעבוד לפני השקיעה, והוציא את הכסף לפני השקיעה, עבר על העשה ואולי גם על הלאו, כיון שכבר חל עליו העשה, וא"כ גם בערב שבת, אם הפועל גומר לעבוד לפני השקיעה, חייב המעסיק לדאוג שיהיה אפשר לשלם לו, וכיון שבשקיעה ממש א"א לשלם, יצטרך המעסיק לשלם לו לפני זה.

21. בספר החינוך (מצוה תקפח) דן בזה, וכתב וז"ל: "השוכר בערב שבת ונדחה מלפרוע השכר בשביל שבת, יש לדון בזה שאינו עובר עוד בשל תורה, הואיל ואדחי אדחי, אבל חייב מדבריהם משום אל תאמר לרעך לך ושוב". וכתב הח"ח (נתיב החסד שם אות י') שאין מזה סתירה למש"כ, וז"ל: "ומה שכתב בספר החינוך... אפשר בדמקומו היה המנהג לעשות עד שקיעת החמה, או דמירי שלא השיג המעות לפרוע עד שקיעת החמה". עכ"פ לפי הח"ח מוכח מדברי החינוך, שמי שגומר לעבוד בזמן השקיעה ממש, אין בו איסור בתלין, דכיון דאדחי אדחי. אכן האור שמה (שכירות יא, ב) מביא שנשאל בזה ופסק להיפך, והוכיח מהירושלמי שכיון שיש אפשרות שישלם לפועל לפני גמר העבודה, לכן אם אינו משלם אז הוא עובר בשבת על כל תלין, וז"ל: "נשאלתי בשכרו ליום ערב שבת, דבשבת אינו יכול לפרוע... והשבתי מירושלמי (ראה"ש א, א. הובא בתוס' פסחים נט, ב) מפורש... הרי דמפרש שתקריב מבעוד יום שלא לבא לידי כל תלין [חלב חגי עד בוקר], ומפיק מינה לבל תאחר, כן הכא מכון התורה שתפרענו מבעוד יום שלא להלין פעולתו עד בוקר... אבל בודאי בלא תלין עובר, שהיה לו לפרוע מבעוד יום בעת גמר מלאכתו... ומצאתי אח"כ בספר החינוך פ' תצא שכתב שיש לדון בזה, יעו"ש". ועיין בשבט הלוי (ז, רלא אות ב) שרצה לדחות דברי האור שמה, אמנם למש"כ נתיב החסד שהובא בהערה הקודמת אין הדיחוי שלו קיים.

22. ההתעוררות תשובה (ד, עב) דן באופן זה, ופסק שזה כמו שהתנו שישלם לו במוצ"ש, וכמו דין שוקאי דסורא (ראה הלל הערה 26). והנה ההתעוררות תשובה פסק עפ"י שאם לא ישלם לו במוצ"ש יעבור על כל תלין, אמנם אחר שדימה הדין לשוקאי דסורא, לפי רוב הראשונים לא יהיה על המעסיק דיני בתלין כלל, כיון שלא היה חיוב לשלם בעונה הראשונה.

23. כ"כ החזו"א (ב"ק כג, לו), והבאנו את שיטתו בגליון 99 דין 1.

24. כבר כתבנו בכל זה בעלון 98 דין 5 והערה 17.

10. אין דיני בל תלין על תשלום 'פנסיה', לא רק כשגורם שלישי משלם אותו²⁵, אלא גם כשהמעסיק עצמו משלם את דמי הפנסיה²⁶.

11. מי שמקבל שכר על עבודתו כדין "יורד לשדה חבירו", והיינו שעבד אצל חבירו מבלי שהתבקש, אף אם החבר חייב לשלם לו שכר, וכגון שהחבר בכל מקרה היה שוכר פועל לעשות את העבודה הזאת, בכל זאת אין על החבר דיני בל תלין כלל²⁷.

12. אדם שמצא אבידה והתעסק בהשבתה על חשבון העבודה שלו, שהדין בזה שהוא יכול לדרוש שכר מהמאבד²⁸, מ"מ אין על המאבד דיני בל תלין בתשלום השכר למוצא²⁹, אצל לדעת הסוברים שהשכר הוא

ציונים והערות

על ביטול העבודה הקבועה שלו³⁰, ואפילו לדעת הסוברים שהשכר הוא על הטרחה עם האבידה³¹, כיון שבכל אופן לא נשכר לעבוד ע"י המאבד.

דין בל תלין במי שמקבל שכר על לימוד תורה או דבר מצוה

13. לדעת הרמב"ם אסור להתפרנס מלימוד התורה - לעצמו או לתלמידים, ולכן אסור לרב, ראש ישיבה, אברך וכדו' לקחת כסף עבור הלימוד שלו³². אבל כמעט כל הפוסקים חלוקים עליו, וכן פסקו המחבר, הרמ"א והש"ך, וכן המנהג הנפוץ בעם ישראל, שיותר לקחת שכר רגיל על לימוד התורה³³, ואדרבה, אף צריך

וכל זה הוא שלא כמש"כ החשושי חמד (ב"מ קי, ב) שיש בזה בל תלין, על סמך מה שהביא כמה הוכחות שיש בל תלין על הלנת שכר בטלה, אבל המעיין בראיותיו יראה שאין הוכחה מאף א' מהן. גם הביאו משמו ראייה שיש איסור הלנת שכר גם על שכר בטלה, ממה שפסק החזו"א שהבאנו לעיל (הערה 23), אמנם כבר כתב ההלכה ברורה (סימן שלט, א סימן כה הערה צז) שהדמיון אינו נכון כלל, כי במקרה של החזו"א הפועל מקבל שכר כאילו עבד, ואינו תשלום עבור מה שלא עבד.

31. זו דעת הרמ"א (שם) עפ"י התוס' (שם) שכתבו: "א"ת אם כן הוא נוטל שכרו על השבת אבידה... וי"ל דאין לחוש אם נוטל שכר כיון שעוסק במלאכה אחרת ומפסיד, דהא אם היה שם בית דין היה מתנה ליטול כל מה שמפסיד, ועכשיו דליכא ב"ד למה לא יטול כל טרחו, ובפרק עד כמה (בכורות דף כט, ב) ושם ד"ה כפועל) נמי דקתני נוטל שכר לדון כפועל בטל, התם נמי י"ל כפ"י כיון שמתבטל ממלאכתו יכול ליטול שכר", וכ"כ הרא"ש (ב"מ ב, כד) כמעט מילה במילה.

32. הרמב"ם האריך בזה בפירושו לפרקי אבות (ד, ו), וכתב שהמקור לאיסור הוא: "כבר אמר אל תעשה התורה קרדום לחפור בה, כלומר אל תחשבה כלי לפרנסה", והאריך בזה מאוד, וכ"כ ביד החזקה (תלמוד תורה ג, י) "כל המשיש על לבו שיעסק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה, הרי זה חלל את השם ובזה את התורה וכבה מאור הדת וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה".

33. האריכו בזה התשב"ץ (א, קמב-קמט) והכסף משנה על הרמב"ם (שם), וכך פסקו המחבר (י"ד רמו, ה), הרמ"א (שם, כא) והש"ך (שם, כ).

כדי להבין המשך הדברים נקדים קצת מהמב' בגמ' (כתו"ק קה, א), שם דנה הגמ' באיזה אופן מותר לדיין לקחת שכר על דין תורה, והדין בדיין שווה בזה ללקיחת שכר על לימוד תורה, כי איסור לקיחת השכר של שניהם נלמד (בכורות כט, א) מאותו פסוק "ראה לימדתי אתכם". ובדין קבעה הגמ' ג' דרוגות: א', אם הוא לוקח "שכר בטלה דמוכח", והיינו שמוכח לפנינו שהיה יכול להרוויח בדבר אחר ובמקום זה הוא עוסק בתורה, מותר לו לקחת שכר, ונחשב כ"שכר בטלה". ב', אם הוא לוקח "שכר בטלה שאינו מוכח", והיינו שלא מוכח וברור שהיה יכול להרוויח בדבר אחר, אז הדבר "מכוער" שיקח כסף על לימודו. ג', אם הכסף אינו שכר בטלה כלל, והיינו שלא היה יכול להרוויח כלל בדבר אחר, אז אסור לו לקחת שכר.

והנה מב' בגמ' שם שגוזרי גזירות בירושלים היו לוקחים שכר, והקשו ע"ז תוס' (ד"ה גוזרי) וז"ל: "גוזרי גזירות שבירושלים היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה, הא דלא פריך הכא והיכי עבדי הכי... דהכא לאו בתורת שכר היו נוטלין. **אלא הכא כל שעה היו יושבין בדין ולא היו עוסקין בשום מלאכה ולא היה להם במה להתפרנס, והיה מוטל על הצבור לפרנסן...** ומהאי טעמא נמי אתי שפיר הא דקאמר לקמן (קו, א) מלמדי הלכות שחטיה והלכות קמיצה היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה, אעפ"י ששכר תלמוד תורה אסור". והיינו ששם היה מותר להם לקחת שכר לכתחילה, כיון שעסקו בזה כל הזמן ולא היה להם במה להתפרנס (זהו התנ' השני של תוס').

ויותר מפ' כ"כ התוס' במקו"א (בכו"ט, א ד"ה ומה אני, שמשם העתיק השו"ע לשונו), וז"ל: "ואין לתמוה על דיני גזירות שבירושלים שהיו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה, **דבלאו טעמא דאגר בטלה דמוכח שרי התם, כיון דכל עסקם היה על זה ולא היו עוסקין בשום מלאכה, שעל כרחם צריכין להתפרנס,** ומה שנוהגין עכשיו ללמוד תורה בשכר, אם אין לו במה להתפרנס שרי, ואפ"י יש לו, אם הוא שכר בטילה דמוכח שמניח על עסקיו ומשא ומתן שלו מסתברא דחשיב מוכח".

וכדברי התוס' פסק המחבר וז"ל: "ומה שנהגו האידנא ללמד הכל בשכר, אם אין לו במה להתפרנס, שרי, ואפילו יש לו, אם הוא שכר בטלה דמוכח, שמניח כל עסקיו ומשא ומתנו, שרי", ובכס"מ (שם) הביא דברי התוס' וכתב: "מדבריהם למדנו שלא אסרו שכר התלמוד אלא כשיש לו ממקום אחר כדי פרנסתו... ה"נ אם אין גדיים אין תיישים ומי יורה שמועה ונמצאת ח"ו תורה בטלה מאליה, וא"כ

25. אם גורם שלישי משלם את הפנסיה, פשוט שאין עליו דיני בל תלין, כיון שהמשלם לא שכר את הפועל, והוא דומה לפועל שהושכר ע"י שליח, שהגמ' אומרת בזה שאין בל תלין לא על המעסיק ולא על השליח "זה לפי שלא שכרן וזה לפי שאין פעולתו אצלו", וכן הדין כאן שהמשלם אינו החברה ששכרה את הפועל.

26. אם התשלום מוטל על המעסיק לשעבר, אף שאין שייך הטעם של ההערה הקודמת, אבל יש עוד שתי סיבות שלא יהיו עליו דיני בל תלין. טעם א', בגלל שאינו שכר עבור הפעולה, וא"כ אי"ז בכלל 'פעולת שכיר', ולא מסתבר לומר שהפנסיה היא חלק משכר העובד - והיינו שהעובד מקבל חלק מהשכר בזמן שעובד וחלק אחר כשיוצא לפנסיה, שהרי הפנסיה אינה סכום קבוע, כי תשלום הפנסיה מפסיק עם פטירת העובד, ולפעמים עובד מקבל פנסיה להרבה שנים ולפעמים לקצת שנים, ולפעמים אינו מקבל כלל, ולכן נראה שהמבט הנכון הוא שהוא סוג של ביטוח עבור העובד, וא"כ אי"ז בכלל פעולת שכיר.

אכן אפילו אם נאמר שהפנסיה היא כן תשלום שכר שכיר, בכ"ז לא יחול על זה דין בל תלין, כיון שזמן הפירעון אינו בסמך לזמן שעבד, ובזה דעת רוב הראשונים שכלל אינו בדין בל תלין, וכמו שמב' בגמ' (ק"א, א) "הני שוקאי דסורא לא עברי משום בל תלין, מידע ידעי דעל יומא דשוקא סמיכי", ופירש רש"י (ד"ה מידע ידעי) "וכיון דמיומא קמא לא עברי, תו לא עברי, כדאמרינן לעיל שאינו עובר עליו אלא בקר ראשון", ורוב הראשונים סוברים כמו רש"י, וא"כ ה"ה בנידוננו, כיון שזמן תשלומי הפנסיה מגיע רק הרבה זמן אחר סיום עבודת הפועל.

27. בפתחי תשובה (פט, ב) הביא מתשו' החמדת שלמה שכתב: "דבירד מעצמו, נראה לפום ריהטא דלא שייך בל תלין", וכתב ע"ז הפת"ש "משמע שמסתפק קצת בזה, לע"ד הוא מילתא דפשיטא, דלא גרע משכרו ע"י שליח... וצ"ע", והיינו שהביא להוכיח שבירד אין דין בל תלין, מהמב' בגמ' (ב"מ קי, ב, ונפסק בשו"ע שלט, ז): "האומר לחבירו צא שכור לי פועלים, שניהן אין עוברין משום בל תלין, זה לפי שלא שכרן וזה לפי שאין פעולתו אצלו", ומב' שהגם שהפועל עבד לפי בקשת המעסיק בתיווך שלוחו, בכ"ז כיון שלא הושכר ע"י המעסיק עצמו, אין בו דיני בל תלין, וכ"ש אם לא הושכר כלל ע"י המעסיק אלא עבד מעצמו שאין על המעסיק דיני בל תלין. ואף שהפת"ש סיים וצ"ע, אולם הגריש"א (מכתב שהודפס בתחילת הספר הליכות ישראל) כתב כך בפשיטות עפ"י ההוכחה האמורה.

28. מעיקר הדין אסור לדרוש שכר על השבת אבידה, לדעת חלק מהראשונים (כמו הרמב"ם בתוה"א שהובא בטור י"ד כ"י שלו) מאותו הטעם שאסור לקחת שכר על לימוד התורה, והיינו מהדרש "מה אני בחינם אף אתם בחינם", ולדעת ראשונים אחרים (כמו התוס' ב"מ סח, א ד"ה ונותן) הוא נלמד מהדין במצוות 'פריקה'. [וכתב החת"ס (ב"מ סח, א) שלדעת התוס' וסיעתם אין ללמוד הדין מהלימוד "מה אני בחינם", כיון שא"ל ללמוד ממנו אלא כגון ללמוד תורה ולדון וכו', והיינו שהוא עוזר לשני לקיים מצוה, אבל להשיב אבידה או לרפא שהוא עוזר לחבירו שלא בדבר מצוה, את זה א"א ללמוד מ"מה אני" שהוא צריך לעבוד בחינם, והוא טוען שיש מזה נפ"מ לדינא, וכמו שיבואר בהמשך].

אכן אף שאסור לדרוש שכר על השבת אבידה, מ"מ אם הוא מפסיד ממון בגלל ההשבה, בזה אין עליו חיוב להשיב, ואם בכ"ז השיב והפסיד כסף בעבודה הקבועה שלו, ברוב המקרים הוא יכול לדרוש שכר מהמאבד, וכמו שביארנו בעלון 79 דין 5 ואילך.

29. וכמו כל "יורד לשדה חבירו" שביארנו בדין הקודם שכיון שלא נשכר ע"י חבירו אין בזה דיני בל תלין כלל.

30. זו דעת המחבר (רסח, א) שכתב: "נותן לו שכרו כפועל בטל שיבטל מאותה מלאכה שהיה עוסק בה". ולפי דעתו, גם בלי הטעם הנ"ל שהמאבד לא שכר את המוצא, מ"מ לא יהיה בזה דיני בל תלין, שהרי השכר הוא כלל לא עבור עבודת המוצא עבור המאבד, אלא משלמים לו עבור מה שלא עבד בעבודה הקבועה שלו.

לנהוג כך³⁴, [זולת מי שיש לו כסף כדי פרנסתו, או שיכול להתפרנס באופן שזה לא מפריע ללימודו, שמוותר לו לקחת רק 'דמי בטלה'³⁵]. ולכן, מי שמקבל שכר על לימוד התורה לעצמו³⁶, או שנשכר ללמד לאחרים, יש לו דין של שכיר בכל דיני הלנת שכר³⁷, ויש על המעסיק או ראש הכולל חיוב לשלם להם בזמן, אלא אם כן התנו מפורש שאין לאברך דיני שכיר או שיש מנהג כזה, או שיש סיבה אחרת לפטור עפ"י דיני בתלין³⁸. אמנם

ציונים והערות

עליהם מוטל לפרנסם... כ"ש שמגבין בזמן הגליות כל מה שצריך להעמדת ציבור, ואלמלא כן ח"ו היינו כאובדים בעניינו, ואין לך צורך ציבור גדול ממה שצריכין להעמיד ביניהם מורה צדק, גם תלמידים ימלאו מקומו בהפרדו מן העוה"ז, וכופין אלו לאלו על החקים הקבועים על כך. הכלל העולה **שכל שאין לו ממה להתפרנס מותר ליטול שכרו ללמד בין מהתלמידים עצמן בין מן הצבור**.

34. וז"ל האג"מ (יו"ד ב, קטז): "הנה בדבר ת"ח הרוצים להתעסק בתורה ולהחכים בה בידיעת התורה בכמותה ואיכותה, ונהגים לפרנסתם ממה שנוטלים פרס בכוללים, וכן הרבנים הנוטלים פרס והמלמדים עם תלמידים וראשי הישיבות הנוטלים פרס לפרנסתם, אם שפיר עבדי או שיש מה להרהר אחר זה ויהיה מדת חסידות שלא להתפרנס מזה אלא ממעשה ידיו. הנה ודאי שפיר עבדי, דכן איפסק ברמ"א יו"ד סימן רמ"ו סעיף כ"א שאפילו בריא מותר, ומותר לחכם ותלמידיו לקבל הספקות מן הנותנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה, שעיי"ז יכולין לעסוק בתורה בריחוק", והוא ממשיך: "ואני אומר, כי אלו המתחסדים מצד שיטת הרמב"ם הוא בעצת היצה"ר כדי שיפסיק מללמוד ויעסוק במלאכה ובמסחר וכדומה, עד שלבסוף הם שוכחים אף המקצת שכבר למדו, ואינו מניחם אף לקבוע זמן קצר לת"ת", והוא כותב שאפילו הרמב"ם יודה בזמה"ז שמותר משום עת לעשות לה', והנפ"מ בין השיטות אינה אלא שלאחרים מותר גם מעיקר הדין, ולהרמב"ם מותר רק משום עת לעשות.

35. כי ההיתר המרווח של לקחת שכר על לימוד תורה הוא רק במי שאין לו, אבל מי שיש לו מקור נפרד להתפרנס, בזה מודים גם החולקים על הרמב"ם שאסור לו לקחת שכר, וז"ל הכס"מ (שם): "ואין ספק שמי שחננו השם יתברך להתפרנס ממלאכתו אסור לו ליטול". אכן עכ"פ כתבנו שגם מי שיש לו מותר לו לקחת שכר בטלה, וזה עפ"י מה שהבאנו מהתוס' והשו"ע שאף מי שיש לו מותר לו לקחת שכר בטלה דמוכה, וכתבו התוס' שמי "שמניח כל עסקיו ומשא ומתן שלו מסתברא דחשיב מוכח", וא"כ אברכים שמקדישים עצמם לתורה, אם הם מזניחים עבור זה עבודה ברורה, מותר להם לקחת שכר בטלה, גם אם יש להם כדי פרנסתם. אמנם, זה אינו שייך באברכים מא"י שנמצאים תחת מעמד של "דחוי משירות ביטחון", שעפ"י החוק אין להם אפשרות לצאת לעבוד, וא"כ אי"ז בטלה דמוכה, ולכן אם יש להם כדי פרנסתם ייתכן שמכוער הדבר שיקחו שכר על לימודם.

36. זה לשון התשב"ץ (סי' קמב) "ואפילו התלמידים העוסקים בתורה כל ימיהם אף על פי שאינן ראשי ישיבות חייבין הצבור לפרנסם דרך כבודם כדאמרין בפרק ואלו קשרים (קיד, א) איזהו ת"ח שבני עירו מצוין לעשות מלאכתו כל שמניח עסקיו ועוסק בחפצי שמים למאי נ"מ למיטרה ליה בריפתיה".

37. ומצאנו לגבי אברכים שתי טענות שלא יהיה בהם איסור בתלין. א', שהשכר שהם מקבלים הוא 'שכר בטלה', וכ"כ בספר פעולת שכיר (ה, יא) בשם הגריש"א שלכן אין באברכים דין בתלין. ב', שכיון שהאברכים 'פועלים' לטובת עצמם, לכן אין להם דין שכיר, ועכ"פ אין זה 'פעולתו איתך'. ונרחיב ונשיב על ראשון ראשון. לגבי הטענה שהשכר שהם לוקחים הוא רק שכר בטלה. הנה כבר התבאר לעיל שכדי שיהיה מותר לקחת שכר בטלה לכתחילה, צריך שתהיה 'בטלה מוכחת', והיינו שצריך שתהיה לו פרנסה אחרת מוכחת, או שמניח כל עסקיו ועוסק בחפצי שמים, ואם אין זו בטלה מוכחת מכוער הדבר שנוטל שכר. ומעתה, זה פשוט שמה שנהגו כל ישראל שהאברכים לוקחים שכר, לא הנהיגו כך באופן שיהיה דבר מכוער, גם אין לומר שנהגו כך ע"ס שזה שכר בטלה מוכחת, שהרי הרבה אברכים הם 'דחויים משירות ביטחון' שאין להם אפשרות לצאת לעבוד, וא"כ בוודאי אי"ז בטלה מוכחת, וא"כ בהכרח שמה שלוקחים שכר זה מחמת ש'אין להם במה להתפרנס' שמוותר להם לקבל שכר מלכתחילה מעיקר הדין ולא כשכר בטלה.

בנוסף, היות שכתבנו שמוותר להם מעיקר הדין לקבל שכר, למה שלא נחשוב את התמורה שמקבלים כשכר עבור מה שלומדים? ועוד, אם נאמר שהכסף שהם לוקחים אינו שכר רגיל עבור לימודם בגלל הרמב"ם, א"כ גם ר"מ וראש ישיבה ורב לא יהיה להם דין של שכיר, וזה הרי מצאנו שהפוסקים דנו אותם כשכירים לכל דבר, כמו לדוגמה השו"ת חתם סופר (ח"מ קעב, או"ח ר, והובא בפת"ש חו"מ שלג, ו, וכן האריך בזה עוד בחו"מ סי' כב), אם לא שנאמר שהטעם אינו בגלל

במי שאין לו היתר לקחת שכר כפועל, הדעת נוטה לומר שלא יהיה על המשלם איסור בתלין³⁹.

14. מעיקר הדין אסור לרופא לקחת שכר רגיל על עבודתו, כיון שהגמ' השוותה ריפוי להשבת אבידה⁴⁰, ומותר לרופא לקחת רק "שכר בטלה וטרחו"⁴¹, ומה שהרופא לוקח שכר בטלה וטרחו בהיתר פשוט שיש

הרמב"ם, אלא הטעם שזה נחשב שכר בטלה הוא בגלל שאברכים ששכרם נמוך השכר שלהם הוא רק שכר בטלה, משא"כ רב או ראש ישיבה שמקבל שכר רשמי יהיה לשכרו דין שכירות פועלים רגילה.

לגבי הטענה שכיון שעיקר עבודת האברכים היא לטובת עצמם לכן אין להם דין שכיר, והביאו (ראה ספר אוצרות המשפט עיונים וביאורים פ"א שהאריך בכל זה מאוד) שסברא זו כתבה המנחת הפיתים (קלא) עפ"י הנהגת ר"מ (פא, א), וכן החזו"א (חו"מ א, כו) ופוסקים נוספים, הנה כתב הפתחי חושן (ד, יא, הערה מט, וכ"כ יותר בח"ד, ח, הערה ג) בשם המהרש"א אלפנדר, והביא דבריו בתשובות והנהגות (ג, תע) וז"ל: "בפתחי חושן מביא מהסבא קדישא מהרש"א אלפנדר זצ"ל דבני ישיבה כשכיר, והמנהל שאחראי עובר בתלין, והיינו טעמא שמשעבד אותם ללימוד מה שקובע ללימוד הכולל, ושילמדו בכלל דוקא... וכן אברכי הכולל כשכירים ודין תורה לשלם להם בזמן". ולפי זה גם אם האברכים לומדים לטובת עצמם, אבל עדיין יש להם דין שכירים לענין בתלין כיון שחלק מסדר לימודם הוא לטובת ראש הכולל, והנתי' לא דיבר בזה אלא באופן שהמתחייב לשלם לא הייתה לו שום טובה, וכמש"כ "עשה לך טובה", וכן לשון החזו"א "הכל עשה לטובת השליח".

ואף לפי הסתייגותו של התשובות והנהגות במקו"א שכתב (ה, שפד): "ובשו"ת תשובות והנהגות הבאנו מהסבא קדישא מהרש"א אלפנדר זצ"ל... אמנם מסברא נוכל לומר שאין דין אברך כשכיר, ואף שמשועבד למנהל, אין מנהל הכולל מרויח מזה, וכל כוונתו לטובת האברכים, שכן רצוי לבחור מסכתא שכולם לומדים ביחד, אבל אינם עובדים בזה בשבילו, ולכן אין דינם כפועלים אלא כמקבלי צדקה ותמיכה", מ"מ בכלל שיש לראש הכולל רווח אישי מהכולל בוודאי שצדקו דברי המהרש"א אלפנדר, וכעין סברא זו כתב גם השבט הלוי (ח, שטו), ומש"כ התשובות והנהגות לענין הרצוי, לא תמיד המציאות היא כך.

ובזה ניתן ליישב גם את הטענה שהביאו מדברי השואל ומשיב (תניינא ג, מב) שכיון שהאברכים עובדים לטובתם אי"ז "פעולתו איתך", ומ"מ כבר דחה השבט הלוי (ז, רל, אות ו) דברי השו"מ, עי"ש.

38. הרבה פעמים זה ששוכר את האברכים אינו זה שמשלם, אלא הוא שליח שלו, ואז אין דין בתלין. לדוגמה, אם גביר מממן כולל ומשלם לאברכים באופן ישיר או מתחייב לשלם את משכורתם, והגביר נותן סמכות לראש הכולל לשכור את האברכים, הרי"ז יחשב כמו שהגביר שוכר ע"י שליח. (וכע"ז כתב בתשובות והנהגות הנ"ל: "ותלוי אם האחראי נתמנה ומשמש כפקיד באגודה ואפשר להעבירו, אם כן כשמלך שכר הוא מעכב כספי ציבור לצורך הציבור ואין זה איסור בתלין, אבל כשהמנהל הוא בעה"ב של הכולל, והוא המקבל ומפטר אברכים כרצונו, והוא אחראי ואוסף הכספים, מכניס ומוציא רמי"ם כרצונו, ואינו צריך לתת דין וחשבון על כספי הכולל אצלו שהוא הבעה"ב, אזי הוא הבעה"ב והם כשכיריו ועובר"). כמו"כ, יש כוללים שידוע לאברכים מראש שלא משלמים שם בזמן, ולכן ראש הכולל אינו עובר על בתלין.

39. לכא' בחור ישיבה שסמוך על שולחן אביו, אם הוא מקבל שכר בישיבת בין הזמנים שמשלמת לפי שעות לימוד, אין אצלו אף אחד מההיתרים הנ"ל, ואם בכ"ז הוא לוקח שכר, לא יהיה על הנהלת הישיבה איסור בתלין, וכמש"כ להלן הערה 43 לענין רופא. ואף שמסתמא מותר לקחת כסף בתור תמריץ, [כמו הקליות והאגוזים בליל הסדר, וראה באשל אברהם (בוטשאשט או"ח שו, ה) שדן כע"ז לגבי שכר שבת על אמירת פרקי תהילים], אבל על זה אין דין של בתלין.

40. ז"ל הגמ' (סנהדרין עג, א): "אבדת גופו מניין, תלמוד לומר והשבתו לו", והיינו שהתורה כללה רפואת הגוף בחיוב של השבת אבידה. וז"ל השו"ע (יו"ד שלו, ב): "הרופא אסור ליטול שכר החכמה והלימוד".

41. מקור הדין הוא הרמב"ם בתורת האדם שהועתק בטור (יו"ד סי' שלו) וז"ל: "ולענין שכר הרופא, מותר ליטול שכר בטלה וטירחא, אבל שכר הלימוד אסור, דאבדת גופו הוא ורחמנא אמרה והשבותו לו לרבות אבדת גופו, ואמרין בענין עשיית המצות מה אני בחנם אף אתם בחנם, הילכך שכר החכמה והלימוד אסור, אבל שכר הטורח ושכר הבטלה מותר", ושכר בטלה היינו מה שהיה יכול להרוויח בעבודה אחרת, ושכר טרחו היינו הזמן והטרחו לנסוע לביה"ח, ושכר הלימוד

בזה דיני בתלין⁴², אבל אם הוא לוקח שכר יתר על כן שלא בהיתר, הדעת נוטה שאין בזה דיני בתלין⁴³. אמנם חלק מהפוסקים כתבו שהיתר הרופאים לקחת שכר הוא לא רק מדין שכר בטלה וטרחה, אלא שבזמן הזה כיון שטובת הציבור שישלמו לרופאים, לכן מעיקר הדין מותר להם

ציונים והערות

היינו (כ"כ פרישה שם ואחרים) שכר עבור ההוראות שהרופא נותן לחולה, שאת זה אסור לקחת כיון שזה גוף הריפוי (וכללה), ומסתבר שאסור לקחת שכר גם על הזמן שלוקח לרופא לבדוק את החולה, כיון שגם זה חלק מעצם הריפוי.

והרמב"ן כותב שמקורו הוא הגמ' (בכורות כט, א) לענין קידוש מי חטאת, שבמשנה מבו' שאסור לקחת שכר על הכנת מי חטאת, והגמ' מקשה סתירה מברייתא שכתבה שמותר, והגמ' חילקה בין הפעולות: "לא קשיא, כאן בשכר הבאה ומלוי, כאן בשכר הזאה וקידוש", ופירש רש"י (שם) שמותר לקחת שכר עבור הבאת אפר הפרה לירושלים ועבור שאיבת מי החטאת, כיון שאין בפעולות אלו שום מצוה אלא הן הכשר כדי לעשות המצוה, אבל עבור ערבוב המים באפר וזריקת מי החטאת אסור לקחת שכר, כיון שהם עצם המצוה, וכ"כ עוד מפרשים (תוס' ר"י הזקן וריטב"א קידו' נח, א), ומזה למד הרמב"ן שאסור לרופא לקחת שכר על כל דבר שהוא חלק מעצם הריפוי.

יש לציין שלא תמיד אפשר לדרוש שכר על מה שהיה יכול להרוויח בעבודה אחרת, כי מבו' בגמ' [והובא לעיל הערה 33 לגבי לימוד תורה] שמותר לקחת שכר בטלה רק אם מדובר ב'בטלה מוכחת', והיינו שיש לפנינו עבודה חלופית מזומנת שהוא יכול להרוויח בה, ולכן כתב האמרי ברוך (הג' ליו"ד סי' שלו): "יש לעיין אם נדמן להרופא חולה נכרי שיתן לו יותר מן הראוי, דיש לומר דבכה"ג מותר ליקח גם מישראל יותר", כיון שאין חיוב לרפואת גוי בחינם כמו שאין חיוב להשיב אבידתו, ומאחר שיש לפנינו עבודה חלופית מוכחת מותר לו לקחת יותר, אבל אם הרופא מרפא רק יהודים, ואין לו עבודה אחרת מוכחת, יהיה קשה להשתמש בהיתר של שכר בטלה, בנוסף, ישנם הרבה רופאים שמתפללים בכל פציניט שמגיע אליהם והם לא עוזבים אף אחד, וא"כ קשה להשתמש בהיתר של שכר בטלה, ושתי טענות אלו כתב גם האג"מ (יו"ד ד, נב) וז"ל: "אתה צודק במה שדחית את סברת המתיר לקחת יותר משכר בטלה על פי סברת האמרי ברוך הנ"ל, כיון שבמציאות אינו רגיל שרופא ידחה מלעסוק עם גוי כדי לרפאות יהודי, וגם צודקת טענתך שאם המשרד בשכונה יהודית אין אפשרות להוכיח במציאות לגבי כמה היה יכול להרוויח אם היה בשכונת נכרים".

42. הצד שהיה לומר שלא יהיה בזה בתלין, הוא מכיון שלכאור' 'שכר בטלה' הוא רק על מה שלא עבד בעבודה אחרת ולא עבור מה שעבד בשביל החולה, אכן באמת אי"ז נכון, ומה שמוותר לקחת שכר בטלה ברופא יש בזה בתלין כמו בהשבת אבידה שכרוכה בהפסד ממון, ולפי מה שאנו פוסקים בהשבת אבידה, אם המאבד ביקש מהמוצא להתעסק באבידה, שכר הבטלה הוא לא רק שכר עבור זה שהתבטל ממלאכה אחרת, אלא לוקחים בחשבון גם את עצם הטרחה בשביל החולה [בניכוי מה שטרח פחות מטרחת העבודה החלופית], והטעם בזה כתבו התוס' לגבי מוצא אבידה שמפסיד זמן עבודה, שמעיקר הדין היה יכול לדרוש שכר על טרחתו, כיון שאינו צריך ליבטל ממלאכתו שהרי כתוב 'אפס כי לא יהיה בך אביון', ומה שהמצווה מחייבתו הוא רק שאחר שהמאבד מבקש ממנו שיתעסק בהשבת אבידתו וישלם לו, אין לו זכות לסרב, אבל מותר לו לקחת שכר על עצם הטרחה שלו, וז"ל התוס' (ב"מ סח, א ד"ה ונותן): "דאין לחוש אם נוטל שכר, כיון שעוסק במלאכה אחרת ומפסיד, דהא אם היה שם בית דין היה מתנה ליטול כל מה שמפסיד, ועכשיו דליכא ב"ד למה לא יטול כל טרחו, ובפרק עד כמה (בכורות כט, ב ושם ד"ה כפועל) נמי דקתני נוטל שכר לדון כפועל בטל, התם נמי י"ל כפירוש הקונטרס כיון שמתבטל ממלאכתו יכול ליטול שכר", ולפי"ז בדומה למש"כ התוס' לגבי דיין שמוותר לו לקחת שכר כמה שהיה מרוויח במקום אחר, וזה נחשב שכר עבור מלאכתו, א"כ ה"ה ברופא, וכ"כ הפרישה (שלו, י) להדיא שגם ברופא הדין הוא כמש"כ רש"י בדיין, ולכן יהיה דין בתלין על שכר הבטלה שלו.

43. כי יש צד גדול לומר שבזה לא חייבה התורה לשלם בזמן, שהרי מדובר בכסף שבעצם אסור לרופא לדרוש אותו, וא"א להתייחס לזה כ"שכרו" ולחייב לשלם בזמן בגלל שאילוי הוא נושא את נפשו, כשרצון התורה הוא שכלל לא יקבל שכר. והנה, במשפטי החושן (שלט, ציון מד) כתבו בפשיטות שיש בתלין על כל סכום שהרופא קצץ מראש, והוכיחו את דבריהם ממה שפסק השו"ע (שלו, ג): "אם התנה בשכר הרופא הרבה חייב ליתן לו, שחכמתו מכר לו ואין לו דמים", אמנם אין משם שום הוכחה (לפי דברי השו"ע הפשוטים ודאי אין ראייה, כי כתוב רק שאם שילם כבר לרופא הרופא אינו חייב להחזיר, וא"כ אדרבא, משמעות הדברים

לקחת שכר, וא"כ יהיו דיני בתלין בכל שכר שהרופא לוקח⁴⁴. בנוסף, הרבה רופאים אין להם פרנסה אחרת, וחלק מהפוסקים התירו לרופאים לקחת שכר כפועל רגיל בגלל זה⁴⁵. אמנם יש לציין שההיתר הזה אינו מתיר לקחת שכר רגיל בכל מקרה כמו ההיתר הקודם⁴⁶.

שהחולה אינו חייב לשלם, אלא שהרופא הגם שקיבל את הדמים באיסור בכ"ז אינו חייב להחזיר, ומאוד משמע כך בטור, כי הטור כתב לחלק בין שכר גבוה לרופא לבין מי ששילם רבית קצוצה - ששם המלוה חייב להחזיר. אבל הב"ח כתב והעתיקו הש"ך שאפילו אם החולה עוד לא נתן הוא חייב לשלם, ומ"מ אין משם ראייה, כי כוונת השו"ע לא הייתה כלל להורות שמוותר לדרוש מחיר גבוה, אלא לומר שאם הרופא התנה עם החולה מראש שישלם הרבה שהחולה מחויב לתנאי, ולאפוקי מי שהיה דחוק מחמת אונס לקנות תרופה ובעל התרופה ניצל אותו והעלה את המחיר שגם אם התנה אינו צריך לשלם (בטענת משטה), אבל לכו"ע לא התכוון השו"ע להתיר לרופא לדרוש הרבה.

וכן מוכח ממקור הדין - הרמב"ן, כי הרמב"ן הוא זה שכתב שאסור לדרוש שכר עבור חכמתו, וכן כתב הט"ז (שלו, ג) להדיא, וז"ל: "ורצונו לומר, דאע"פ שיש איסור בנטילת שכר על הלימוד והחכמה כמ"ש בסעיף ב', מ"מ כיון שכבר התנה עמו והתחייב נגדו חייב לשלם, כיון דלאו עליה דידיה לחודיה רמיא מצוה זאת", וכ"כ השבט יהודה (עייאש. שלו, ד), והאר"ך בזה השדי חמד (מערכת ראש השנה ב, יז) שזו ההנהגה הנכונה.

ומעתה, היות שאסור לרופא לקחת הרבה שכר, וכתוב בשו"ע רק שההתחייבות חלה, לכן אין אם נאמר שהחייב הוא רק התחייבות פשוטה ובין אם נאמר שיש בזה דין של שכירות פועלים (עיי' קצוה"ח פא, ד), מ"מ כיון שאסור לו לדרוש את השכר, יש צד גדול לומר שהתורה אינה מחייבת בזה לשלם מדין בתלין. ועדיין צ"ע. בשו"ת תשורת שי (ב, פו) דן בשכר רופא ע"י שליח, ופשוט לו שאם שכר רופא באופן ישיר שיש עליו דין בתלין, אבל הוא אינו מדבר אודות השכר שהרופא דורש, ויתכן מאוד שלגבי שכר שאסור לו לדרוש הוא יסכים שאין בתלין.

44. האג"מ (שם) כתב שבזמ"ז מותר לרופא לדרוש שכר עבור חכמתו, כיון שזה טובת החולים, והוא סוג של 'תקנה', וז"ל: "למעשה ידוע שיהודים יותר מרוצים טיפולם של רופאים יהודים, ומאחר שכמעט אין אחד שמוכן לטרוח ולהוציא ההוצאות הנדרשות להיות רופא בלי שידע שיהיה מותר לו לקבל שכר כזה שנותנים, הוי ממילא כאלו התנו החולים מעיקרא שיתנו להם שכר כזה, והגם שחז"ל לא תיקנו כן, אבל זה מובן לפי מש"כ הגמ' (ב"מ כז, ב) לגבי השבת אבידה בסימנים, שלמ"ד סימנים לאו דאורייתא הטעם שמחזירים אבידה בסימנים הוא: "נדיחא ליה לבעל אבידה למייהב סימניו ולמשקליה", וכתב רש"י: "כל אובדי אבידה ניחא להו שתהא דת זו בישראל", והוא מעין היסוד שכתב הגר"מ שפרן (עומקא דדינא ח"ג עמ' סו), שדבר שבעיקרו הוא דורש תקנה של חז"ל, אלא שהיום אין לנו חז"ל לתקן תקנות, הרי הוא כאילו תוקן.

45. והיינו שהשוו רופאים להיתר של התוס' לדיינים וגוזרי גזירות שהבאנו לעיל (הערה 33).

יש לעיין בזה, כי לשון התוס' הוא "כל שעה היו יושבים בדין, ולא היו עוסקים בשום מלאכה", ואיה"נ שיש רופאים שמקדישים את כל יומם לרפואה, בפרט אלו שעוסקים במחקר או רופאים שעובדים יום שלם אצל קופת חולים, אבל חלק גדול מהרופאים מתעסקים ברפואה רק בחלק מהיום ובשאר היום הם מתעסקים בדברים אחרים, וצ"ע אם הם יכולים לסמוך על ההיתר הזה, ובפרט רופאים שיש להם כסף מושקע שמזה לבד הם יכולים להתפרנס בכבוד, שקשה לסמוך על ההיתר של התוס'.

כמו"כ יש לציין שאף רופאים שאין להם פרנסה אחרת כלל, מ"מ אופן לקיחת השכר שלהם אינו דומה בדיק למה שהותר בגמ' לדייני הגזירות, כי דייני הגזירות היו עובדי ציבור שמקבלים את שכרם מהציבור, וכמו שהציבור צריך שוטרים ועובדי עירייה כך הם היו צריכים גוזרי גזירות, ולכן הם קיבלו את שכרם מהציבור כמו רב וחזן וכדו' בזמנינו, אבל הרופאים לא מקבלים שכר כעובדי ציבור, אלא לוקחים שכר ישירות מהפצינט, וזה יותר מחודש להתירו (אפילו למי שחולק על ר"ת בתוס'), כיון שזה הרבה יותר קרוב לנוטל שכר לרפאות.

אמנם האג"מ (הנ"ל) וכן הלב אברהם (ח"ב עמ' סו) התירו על סמך היתר זה ולא חילקו. 46. ההיתר הזה עוזר לרופא שמתעסק באופן קבוע ברפואה ומקבל על זה שכר קבוע מהציבור כמו בדייני גזירות, אבל רופא שיש לו עסק אחר, או אם הוא בפנסיה ועוסק ברפואה כדי להרוויח יותר, וכן גם רופא שנקלע למצב שהיה צריך לרפאות מישהו באופן פתאומי, בהם לא יהיה היתר זה.

בנשיאות הגאון רבי נפתלי נוסבוים שליט"א
בראשות הגאון רבי יוסף פליישמן שליט"א

בית דין צדק לבוררות בהסכמה

נתיבות חיים

שע"י בית המדרש הגדול אהלי צדק

הודעה משמחת למבקשי דבר ה' זו הלכה

הננו להודיע כי כחלק מפעילות בית הדין

תתוסף מעתה האפשרות

לקיים הליך בוררות מהיר בענייני ממונות

המסגרת מיועדת לצדדים הבאים מרצונם לברר את הנידון שביניהם

ומבקשים לקבל ברור יסודי ע"פ דין תורה ובמעמד שני הצדדים

במהירות המקסימלית ללא עיכובים מיותרים ובתשלום סימלי בלבד

הדיונים יתקיימו בפני הרכב מיוחד בראשות אב"ד מומחה ומנוסה

מדייני ביה"ד 'נתיבות חיים' בארה"ק

תיעשה השתדלות לתת פסק דין כתוב ובר תוקף בתוך כשבוע לפי הנסיבות

הדיונים בבית הדין מיועדים לנידונים כלהלן:

▪ תביעות קטנות (עד 10,000 ₪) ▪ נידונים שאינם מורכבים ▪ דיון אחד בלבד

▪ בהסכמת שני הצדדים ובנוכחותם (לא יתאפשר ייצוג מקצועי)

▪ קיימת אפשרות לקבלת פס"ד מפורטים ומנומקים

לפרטים נוספים ולקביעת מועד לדיון

02-5023637 שלוחה 2. / או בפקס: 0795722664 / או במייל: beitgross@netivot-chaim.org